

Отримано: 14 лютого 2020 року

Прорецензовано: 17 лютого 2020 року

Прийнято до друку: 20 лютого 2020 року

e-mail: olga.grynko.1@gmail.com

DOI: 10.25264/2519-2558-2020-10(78)-62-65

Гринько О. С. Іншомовні вкраплення: до проблеми функціонування та перекладу. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2020. Вип. 10(78). С. 62–65.

УДК: 811.161.1'373.45

Гринько Ольга Сергіївна,
кандидат філологічних наук
Одеської національної університету ім. І. І. Мечникова

ІНШОМОВНІ ВКРАПЛЕННЯ: ДО ПРОБЛЕМИ ФУНКЦІОНУВАННЯ ТА ПЕРЕКЛАДУ

Представлена стаття присвячена проблемі функціонування іншомовних вкраплень та їхній передачі при перекладі. В ній систематизовано способи введення досліджуваних елементів в текст (без пояснень, розраховуючи на ерудицію читача та для створення колориту, певною атмосфери, тощо, або тим чи іншим чином пояснюючи читачу їхнє значення), розкрито їхні основні функції в науково-популярному тексті (створення автентичності, в окремих випадках – документизації тексту, та демонстрація обізнаності або вченості автора). Крім того, сформовано класифікацію способів перекладу/передачі іншомовних вкраплень з урахуванням жанрових особливостей науково-популярних текстів, що передбачають, зокрема, наявність приміток наукового редактора у перекладі.

Ключові слова: іншомовні вкраплення, функції іншомовних вкраплень, переклад іншомовних вкраплень.

Olga S. Grynko,
Ph.D. in Philology
Odesa National I. I. Mechnikov University

FOREIGN WORDS: ON THE ISSUES OF FUNCTIONING AND TRANSLATION

When used in the texts, foreign words often function as a stylistic device and become a relevant feature of the author's individual style. The article looks at the issues of functioning and translation of foreign words with the focus on those not being "adapted", that is preserving its original "foreign" form (unlike those being transcribed without morphological and syntactical changes). The work systematizes the ways these elements are introduced into the original text. It shows they can either be introduced with no explanation, relying on the reader's general expertise and creating certain environment, flavour etc. or be accompanied by any kind of their meaning's explanation). The article also offers the insights into the key functions of the foreign words in popular-science texts (specifically, they make the text sound more authentic and documentary, and also display author's intelligence and competence). Further, the research finalizes the classification of the ways to translate/render the foreign words in the translated text in the view of the genre peculiarities of popular-science texts. Among other ways, such as preserving a foreign word with a translation of the author's comment, transcription/transliteration, translator's comments, actual translation into the target language, etc., such texts allow for science editor's comments in translation.

Key words: foreign words, functions of foreign words, translation of foreign words.

В лінгвістичній літературі для різноманітних іншомовних та запозичених елементів лексики та фразеології використовується чимало термінів: «іншомовне слово», «чуже слово», «варваризм», «екзотизм» або «екзотичне слово», «макаронізм», «алієнізм», «запозичене слово» або «запозичення», «іншомовне вкраплення» і так далі [3, с. 262]. При цьому відзначається відсутність єдиного підходу до критеріїв для номінації цих різнорідних явищ.

Представлене дослідження присвячене особливостям функціонування іншомовних вкраплень в оригінальному тексті та особливостям їхньої передачі при перекладі.

Актуальність роботи зумовлена недостатнім ступенем розробки поставленої проблеми, зокрема в аспекті формування класифікації способів передачі іншомовних вкраплень в текстах різних жанрів. Наукова новизна роботи полягає в тому, що в ній вперше сформульовано класифікацію способів перекладу іншомовних вкраплень науково-популярній прозі, а також виявлено особливості введення та функціонування таких вкраплень в оригінальному тексті.

Проблемою визначення іншомовних слів (зокрема й вкраплень), виявлення особливостей функціонування та перекладу іншомовних вкраплень займалися С. Влахов та С. Флорін, Л. П. Крисін, І. Н. Мозова та інші дослідники.

За визначенням С. Влахова та С. Флоріна, іншомовні вкраплення (ІВ) – це слова або висловлювання на чужій для оригінального тексту мові, в іншомовному їх написанні, або транскрибовані без морфологічних або синтаксичних змін [3, с. 263].

Іншомовний компонент, що свідомо використовується автором в творі, часто функціонує як стилістичний прийом, стаючи характерною рисою ідіостилу. Сміслові навантаження ІВ може бути надзвичайно вагомим та варіюватись від необхідності створення в творі специфічної «іноземної» атмосфери до виконання функцій ключового фрагменту тексту, без якого розуміння задуму автора видається неможливим і який через це не припускає жодного заміщення або зміни формату чи об'єму.

Присутність іншомовності в творах слід розглядати як інтеграцію в єдиному тексті двох комунікативних систем. З них одна є основною, базовою (перша мова письменника), а друга – допоміжною, службовою, «віддаленою» від смислового центру [5, с. 114–115].

При передачі ІВ в перекладі А. М. Бабкін пропонує виділяти два типи іншомовних висловлювань: ті, що перекладаються, і нетранслітеровані. Він стверджує, що неможливість перекласти деякі іншомовні висловлювання та слова призводять до їх асиміляції мовою-запозичальником. Морфологічна асиміляція та транслітерація – показник ступеню засвоєння іншомовних запозичень [2, с. 216].

Т. М. Метласова та О. В. Шимарова вказують на те, що існує декілька принципів передачі іншомовних вкраплень в перекладі. В деяких випадках, коли за допомогою іноземної мови позначено реалії, деталі місцевого колориту, назви готе-

лів, вулиць тощо, а також відомі фразеологізми латинською або іншими мовами, що передбачають присутність фонових знань у читача, не має потреби у їхньому перекладі.

Змістовні іншомовні вкраплення, що не мають стосунку до зазначених вище явищ, потребують перекладу, пояснення або інших ремарок, які б дозволили читачеві зрозуміти використане слово або вислів та «вбудувати» його в контекст твору. Вони викликають труднощі при перекладі, якщо містять культурно-специфічну інформацію, алюзії, гру слів [6, с. 4].

С. Влахов і С. Флорін пропонують розмислювати над способами передачі ІВ, виходячи з того, яким саме способом автор вводить ІВ: без пояснень (розраховуючи на ерудицію читача, для створення колориту, певною атмосфери, тощо) або тим чи іншим чином пояснюючи читачу їх значення [3, с. 265].

При вирішенні питання передачі ІВ перекладач стикається з такими проблемами: чи варто залишити авторське ІВ без перекладу або пояснень та як вчинити з власно перекладами ІВ самого автора.

Одним з найпоширеніших шляхів вирішення проблеми передачі ІВ є використання зносок та надання коментарів наприкінці. Проте це залишає відкритими питання про те, що пояснити, а що залишити в іншомовній формі, адже невідомо, яке саме ІВ буде знайоме читачу, а яке – ні.

І. Левий вважає, що найважливішим рішенням буде переклад рідною мовою найважливішої в смисловому відношенні фрази та натякнути на атмосферу іншомовності, зберігаючи ІВ, значення яких зрозуміло з контексту. Надалі «натяжки» на іншомовність можна комбінувати з поясненнями [Цитата за 3, с. 266].

Важливо наголосити і ще на одній особливості перенесення ІВ з однієї мови в іншу. У той час як латиниця у більшій чи меншій мірі знайома більшості носіїв мови, що користуються кирилицею, носії мови, що використовують латиницю (іноді навіть носіїв близькоспоріднених мов), кирилиця, здебільшого, незнайома. З цього виходить, що такі ІВ необхідно транскрибувати. При цьому буде помилкою випустити з поля зору навмисно використані автором помилки, що підкреслюють неосвіченість або недостатність знань того чи іншого персонажу або створюють комічний ефект або іронічний відтінок [3, с. 272].

Спираючись на викладені вище теоретичні доробки та на досліджуваний практичний матеріал (в тому числі, враховуючи його стилеві особливості), видається можливим сформулювати робочу класифікацію способів, а радше підходів до передачі іншомовних вкраплень при перекладі текстів науково-популярної літератури. Пропонована класифікація включає наступні компоненти:

- 1) перенесення ІВ з оригіналу без додаткових коментарів;
- 2) перенесення ІВ з перекладом авторського коментаря до нього;
- 3) перенесення ІВ з приміткою перекладача у виносках;
- 4) транскрипція/транслітерація ІВ в тексті перекладу;
- 5) втрата ІВ за рахунок його перекладу мовою тексту перекладу.
- 6) перенесення ІВ з приміткою наукового редактора в виносках.

Практичним матеріалом дослідження, який дозволив провести аналіз фактичного застосування запропонованої класифікації, стало 271 іншомовне вкраплення, відібране з книги М. ван Кревельда *The Rise and Decline of the State*, при цьому розглядалися лише неасимільовані ІВ в іншомовній графіці.

Зміст книги, що описує становлення та занепад державності в різних частинах світу, на різних історичних етапах, зумовлює використання великої кількості понять та назв об'єктів, що були властиві чи використовувались тією чи іншою етнічною групою на відповідній території у відповідний проміжок часу. І, на думку автора, саме іншомовні вкраплення допомагають йому найповніше розкрити тему свого доробку [8, с. 3].

За С. Влаховим та С. Флоріним, ІВ в тексті оригіналу вводиться для виконання таких функцій: надання тексту автентичності; створення певного колориту або атмосфери; створення враження обізнаності або вченості автора; створення комічного ефекту [3, с. 264].

Стилістичні та жанрові характеристики досліджуваного тексту не передбачають використання ІВ для створення комічного або створення певного колориту або атмосфери. Отже виділеним ІВ властиві наступні функції: створення автентичності (в окремих випадках – документизації тексту); демонстрація обізнаності або вченості автора.

Функція створення автентичності тексту властива ІВ на позначення найрізноманітніших понять та назв об'єктів, важливих в описуванні історичний період на певній території. Більшість з таких ІВ можна віднести до різного роду реалій: історичних, побутових, реалій державно-адміністративного устрою тощо. Але оскільки реалія знаходиться поза фокусом даного дослідження, видається недоцільним систематизувати ІВ з точки зору їхнього семантичного наповнення. Натомість залучені ІВ було розподілено, ґрунтуючись на особливостях їхнього функціонування в тексті.

Отже, 11,1% вибірки складається з ІВ, що були використано в рамках ідіостилу автора – слів або висловлювань латинською та французькою мовами. Такі висловлювання зафіксовані в більшості тлумачних (напр., *Oxford Reference Dictionary*, *Longman Contemporary Dictionary of the English Language*) та двомовних (напр., Новий великий англо-російський словник під ред. акад. Ю.Д. Апресяна) словників. Наприклад: *vox populi, vox dei, per se, ipso facto, bon ton*.

Відповідно, 89,9% ІВ, що розглядаються, використовуються для створення автентичності тексту та є спробою «наблизити» його до періоду та місця розвитку подій, що знаходяться у фокусі дослідження: *augusti, oikoumene, recherchet de la noblesse, L'arte della Guerra, Junta, Gebildete, Volksschule*.

Функціональність ІВ зумовлює застосування тих чи інших способів їхнього введення в текст оригіналу:

- 1) іншомовне слово відтворюється без будь-якого коментаря, що передбачає що читач сам визначить значення використаного елемента, спираючись на контекст;
- 2) іншомовне слово, що вводиться вперше в речовий ужиток, супроводжується певними авторськими коментарями, виносками, перекладом тощо [3, с. 265].

Очікувано, що ІВ, які виступали у якості ознаки ерудованості автора, вводяться в текст без додаткових коментарів, адже передбачається, що вони будуть зрозумілими читачеві без додаткових пояснень. Наприклад (тут і далі цитуємо за [8; 9]):

...still, in a different way, progress toward making the monarch not just **primus inter pares** but a real ruler was even slower (92).

A bona fide military genius, he insisted on operating in the old fashion and commanding from the front (120).

Крім того, без додаткових коментарів вводились ІВ, що являли собою назви визначних літературних, наукових чи релігійних творів або законів. Наприклад:

*Pope Boniface VIII issued his famous **Unam Sanctam Ecclesiam*** (61).

*A mere ten years after Boniface issued his **Unam Sanctam**, Dante Alighieri (1265–1321) published **De monarchia*** (76).

Іншомовні вкраплення, використані для документизації або створення автентичності тексту, вводяться двома способами:

а) ІВ + відповідник англійською мовою

б) ІВ + пояснення.

Перший спосіб є значно частотнішим. При цьому розташування англійського відповідника в реченні може подаватися як основне слово, (ІВ наводиться в далі в дужках, тобто у постпозиції); в дужках після ІВ (ІВ в препозиції); поряд з ІВ в лапках (особливо при перекладі висловлювань); синонімічна одиниця, що вводиться прийменником *or* або конструкцією *known as*; переклад слова з зазначенням мови походження ІВ.

Наведемо декілька прикладів: *the magistrate known as **kosmos**; the authority (**auctoritas**); treasury or **aerarium**; freedom (**eleutheria, libertas**)*, а також ***fyrð** (the early medieval peasant-levy); **majordomo** (commander of the bodyguard); **taille** (land tax instituted in 1452)*.

У відсотковому вираженні 20,7% іншомовних вкраплень було введено в текст без додаткових ремарок автора. Відповідно, 79,3% супроводжувались різного роду додатковими поясненнями.

При систематизації та аналізі вибірки іншомовних вкраплень в перекладі твору М. ван Кревельда *The Rise and Decline of the State*, виконаного під редакцією Ю. Кузнецова і А. Макева, було виявлено, що способи передачі ІВ в тексті перекладу значною мірою залежать від способу їхнього введення в текст оригіналу. Статистичні дані зведено у таблиці, представленій нижче.

№	Спосіб передачі	%
1.	ІВ + переклад авторського коментаря	51,6
2.	ІВ + примітка перекладача	25,1
3.	ІВ + примітка наукового редактора	14
4.	Транскрипція/транслітерація	6,3
5.	Втрата ІВ (за рахунок перекладу)	1,5
6.	ІВ без коментарів	1,5
	Всього	100

Як свідчать дані таблиці, найчастотнішим способом передачі ІВ в тексті було збереження ІВ разом з перекладом авторського коментаря у будь-якому його форматі. Наприклад:

*...such as the ancient Greek laborers or **thetes** (also known under a variety of other derogatory names, such as **kakoi**, ‘bad ones’), the Natchez ‘Stinkers,’ and many others* (14-15).

*...таких как труженики (**thetes**) в Древней Греции (также известные под разными другими уничижительными прозвищами, например, **kakoi** – «плохие»), «смерды» в племенах натчез и многие другие* (22).

За допомогою транскрипції/транслітерації передається лише 6,3%. Наведемо декілька прикладів:

*These included commanding in war (the Greek **strategoï** and **polemarchs**, the Roman consuls and dictator; the latter was a temporary commander elected for six months), looking after the finances (the Roman **quaestores**), erecting public buildings and supervising markets (the Roman **aediles**) ...* (26).

*В число последних входило командование в случае войны (греческие **стратеги** и **полемархи**, римские консулы и диктаторы; последний был временным командующим, избравшимся на шесть месяцев), распоряжение финансами (римские **quaestores**), возведение общественных зданий и надзор за рынками (римские **aediles**) ...* (34).

Як бачимо, навіть в межах одного речення способи передачі ІВ при перекладі можуть різнитись. Перекладач приймає рішення про те, що історизми «*страте*» та «*полемарх*» входять до загальної ерудиції потенціального отримувача перекладу. А отже в перекладі вдається до транскрипції/ транслітерації та не зберігає іншомовне вкраплення в тексті.

Ж. Ру-Фокар зазначає, що текст передає читачеві певний ефект, який він повинен сприйняти. Ефект виявляється стратегією тексту. Розглядаючи сигнали, закладені в тексті та такі, що створюють «ефект близькості» або «ефект дистанції», дослідниця відносить примітки до категорії ознак, що створюють «ефект дистанції» [Цитата за 1, с. 120]. Проте справедливим було б зазначити, що, оскільки коментарі, винесені в примітки, виключаються по своїй функції та місцезнаходженню з основного тексту, вони не можуть прямо впливати на ефект, що створюється текстом.

Подібним чином функціонують і примітки перекладача. Якщо не враховувати деякі незручності для читача, примітки перекладача мають безсумнівні переваги. По-перше, примітки дозволяють зберегти в тексті елементи чужої культури. По-друге, використання позатекстових коментарів не порушують «ефекту близькості», який створюється за рахунок використання елементів чужинної лінгвокультури без безпосередніх пояснень в самому тексті.

Отже, доволі часте використання приміток у виносках в перекладі тексту, що вивчається, видається цілком виправданим. Передача ІВ за допомогою приміток в цілому охоплює 39,1% усієї вибірки, при цьому примітки перекладача складають 25,1%, а примітки наукового редактора – 14%. Наприклад:

*The process whereby **Staatsdiener** were separated from **königliche bediente** spread from the bottom up* (137).

*Процесс, при котором **Staatsdiener**** были отделены от **königliche bediente*****, шел снизу вверх.*

****Государственные служащие (нем);**

*****Королевские слуги (нем.)** (149).

Науковий редактор подає свої коментарі до тих іншомовних вкраплень, які перекладач не вважав за потрібне коментувати, наприклад, коли ІВ зустрічалося в тексті вдруге чи в третє.

...whose top echelons consisted of the cabinet and the *conseil d'etat* and whose tentacles spread uniformly into every *departement* and *arrondissement* (162).

...верхній ешелон якого включав кабінет і *conseil d'etat** і щупальця якого проникли в кожен *departement*** і *arrondissement***.

* Государственный совет {франц.} – Прим. науч. ред.

** Департамент {франц.} – единица административно-территориального деления во Франции после Французской революции {франц.} – Прим. пер.

*** Округ {франц.} – Прим. Пер (176).

Крім того було виявлено, що тексти перекладу з'являються іншомовні вкраплення англійською мовою, тобто мовою оригінального тексту. Загальна кількість виявлених ІВ англійською мовою, тобто таких, що не виступали у якості іншомовного елемента у тексті оригіналу, становить 45 одиниць. Переважна більшість з них – оніми: назви компаній, законодавчих актів, знакових соціальних програм, тощо.

Іншомовні оніми вводяться в текст різноманітними способами:

– без додаткових ремарок (наприклад, *компания Rolls-Royce*),

– з узагальнюючими ремарками:

<...> *British Petroleum, British Aerospace, Cable and Wireless, Britoil* (компанії, займаючися добычей нефти в Северном море);

<...> *Associated British Ports, British Airways, British Steel и National Freight* (корпорации грузовых автотранспортных перевозок, созданной в 50-х годах);

– з перекладом (зазвичай – калькованим) або роз'ясненнями: *SSI {Supplemental Security Income – «дополнительный гарантированный доход»*);

– як автентична назва, здебільшого, організації, що подається поряд з її російським відповідником: *Совет стран Северной Европы (Nordic Council); Международный телеграфный союз (International Telegraph Union – ITU)*.

Поява в перекладі невеликої групи англомовних іншомовних вкраплень, які не є онімами, може бути зумовлена семантичною наповненістю англійських лексем, конотативне значення яких не в повній мірі відображене словниковими відповідниками, використаними перекладачем. При цьому два таких ІВ подані не в самому тексті, а в передмові, де редактор пояснює додаткові значення ключових для книги слів: *state та government*.

Таким чином, в дослідженні було проаналізовано та систематизовано погляди на способи введення іншомовних слів в текст науково-популярної літератури, визначено їхні функції та запропоновано класифікацію способів їхньої передачі при перекладі. Перспективи дослідження вбачаються в визначенні основних способів передачі іншомовних вкраплень в текстах інших жанрів та в формуванні уніфікованої класифікації способів їхнього перекладу.

Література:

1. Алексейцева Т. А. Иноязычные вкрапления в переводе. *Проблемы современной науки и образования*. СПб., 2017. Т. 83(1). С. 80–84.
2. Бабкин А. М. Иноязычные выражения в составе русской фразеологии. *Проблемы современной филологии*. М., 1966. С. 216.
3. Влахов С., Флорин С. Непереводимое в переводе. М.: Высшая школа, 1986. 416 с.
4. Крысин Л. П. Иноязычные слова в современном русском языке. М.: Наука, 1968. 207 с.
5. Манина С. И. Прагматические функции иноязычных вкраплений. *Вестник Адыгейского государственного университета*. 2010. № 1. Серия 2: Филология и искусствоведение. С. 114–118.
6. Метласова Т. М., Шимарова О. В. Функционирование иноязычных вкраплений в художественном тексте и особенности их перевода на русский язык. URL: <https://www.sgu.ru/sites/default/files/textdocsfiles/2015/02/26>.
7. Мозовая И. Н. Типы иноязычных слов в аспекте теории метаязыка неологии (на материале современной коммерческой рекламы). *Вісник Дніпропетровського університету. Серія : Мовознавство*. 2012. Т. 20, вип. 18. С. 142–151. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/vdumo_2012_20_18_26.pdf.
8. Creveld Martin van. *The Rise and Decline of the State*. Cambridge : Cambridge University Press, 1999. 439 p.
9. Кревельд Мартин ван. *Расцвет и упадок государства / Мартин ван Кревельд*; пер. с англ. под ред. Ю. Кузнецова и А. Макеева. М.: ИРИСЭН, 2006. 544 с.